

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У СФЕРІ ВЛАСНОСТІ

ЛИЧЕНКО Ірина Олександрівна - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-4838-3579>

УДК 342.92: 342.7

DOI 10.32782/EP.2022.3.6

Стаття посвячена аналізу содержания правовой природы прав и законных интересов граждан Украины в сфере собственности, специфики административно-правовой защиты этих правовых возможностей и средств ее реализации. Особое внимание уделено средствам государственно-юридической правозащитной деятельности органов публичного управления и средствам самозащиты, реализуемым гражданами, в отношении которых совершаются правонарушения в сфере собственности. Отмечено важность функций органов публичного управления как субъектов гарантирования сохранения объектов права собственности, прекращения деликтов в сфере собственности средствами административного права. Идентифицированы проблемы административно-правовой защиты прав и законных интересов граждан в сфере собственности в Украине.

Ключевые слова: право, право собственности, законный интерес в сфере собственности, административно-правовую защиту, защиту прав и законных интересов граждан в сфере собственности, органы публичного управления.

Вступ

Зміцнення демократичних інститутів держави та механізмів реалізації її правозахисного потенціалу є запорукою її розвитку загалом. Захист прав та законних інтересів громадян у сфері власності є умовою стабільності та розвитку економіки, соціальних процесів у країні. Засоби адміністративно-правового захисту законних інтересів громадян у сфері власності стають інструментами

органів публічного управління і самостійної правозахисної діяльності громадян, що дають змогу втілити в життя їх потреби щодо володіння, користування і розпорядження певним майном. Усе більшого значення набуває ідентифікація проблем адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності та пошук шляхів їхнього подолання.

Постановка проблеми

Незважаючи на всю гостроту проблеми захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності в Україні, сьогодні недостатньо дослідженими залишається правова природа захищених правом можливостей у сфері власності засобами адміністративного права, способів адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності, засобів державно-юридичної правозахисної діяльності та засобів самозахисту. Відсутні дослідження проблем у сфері захисту цих правових можливостей. Сьогодні відсутня єдина позиція науковців стосовно правової природи законних інтересів громадян у сфері власності, особливостей їхнього адміністративно-правового захисту, пріоритетних напрямів діяльності органів публічного управління, які є суб'єктами захисту прав та законних інтересів громадян України у сфері власності.

Стан дослідження проблеми

Важливе значення для дослідження окреслених проблем мають праці низки ві-

тчизняних учених, серед яких М. Бояринцева, О. Гончаренко, В. Галуцько, В. Полюхович, Т. Пашук, С. Тараненко та інші.

Їх дослідження здебільшого стосуються загальних питань захисту прав людини або адміністративно-правового захисту загалом. Вони не присвячені захисту цих правових можливостей у сфері власності засобами адміністративного права. Сьогодні в науці адміністративного права вкрай мало досліджень проблем захисту прав і законних інтересів громадян України у сфері власності засобами адміністративного права.

Метою статті є науковий аналіз адміністративно-правового захисту прав і законних інтересів громадян у сфері власності, засобів його реалізації та проблем, які з цим пов'язані.

Наукова новизна статті проявляється в тому, що в роботі здійснено комплексний аналіз правової природи прав та законних інтересів громадян України у сфері власності, специфіки адміністративно-правового захисту цих правових можливостей та засобів його реалізації. Особлива увага присвячена обґрунтуванню змісту і визначенню правової природи адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності. Дістав подальший розвиток аналіз способів адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності, засобів державно-юридичної правозахисної діяльності та засобів самозахисту. Ідентифіковано проблеми адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності в Україні.

Виклад основного матеріалу

Захисна функція права дає можливість громадянам вільно реалізовувати в суспільстві свої правові можливості та вимагати від держави та її інституцій втілення в життя його примусового потенціалу у випадку порушення цих законних правових можливостей.

У рамках адміністративно-правового статусу громадянина, що виступає як галузевий правовий статус, вирізняють права та законні інтереси. Вони є правовими можливостями, котрі потенційно дозволяють визначити міс-

це та роль громадянина в управлінських та інших суспільних відносинах, що регулюються нормами адміністративного права [1, с. 3]

Через поняття правового статусу громадян, яке віддзеркалює основні сторони юридичного буття індивідів, найбільшою мірою здатні розкритися особливості правосуб'єктності громадян, різноманітні прояви їх прав, законних інтересів у сфері власності.

Адміністративно-правовий статус громадян як суб'єктів права власності характеризується сукупністю закріплених за ними в цій сфері прав, свобод та законних інтересів, що тісно пов'язані між собою. Вони можуть стосуватися ефективного здійснення органами влади своїх повноважень у сфері власності; належного правового оформлення правових можливостей громадян як суб'єктів права власності; усунення незаконних перешкод щодо володіння, користування та розпорядження майном; запобігання вчинення правопорушень у цій сфері; недопущення настання негативних наслідків, утворення певної протиправної ситуації; переривання протиправної поведінки, припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння, що посягає на право власності, забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки; покарання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення; відшкодування заподіяної шкоди.

Якщо права особи – це її соціальні можливості, детерміновані економічними і культурними умовами життя суспільства та законодавчо закріплені державою [2, с. 5], то законні інтереси є правовими можливостями, котрі перебувають у тісному зв'язку з правами щодо володіння, користування та розпорядження майном. Такі законні інтереси формують першооснову для ідентифікації прав людини у сфері власності, їх унормування, розширюють можливу поведінку громадян щодо матеріальних цінностей. Водночас права можна вважати спеціальною формою втілення в життя інтересів особи щодо власності. Основною ознакою законного інтересу є дозволеність, можливість реалізації.

Зміст законних інтересів громадян у сфері власності полягає у єдності об'єктивної та суб'єктивної сторони. Зміст законних інте-

ресів громадян у сфері власності зумовлений психологічним потенціалом особи щодо пошуку і ідентифікації визначальних для неї прагнень, пов'язаних з майновими благами. Тобто формується двоскладова вольово-юридична основа реалізації законного інтересу: з одного боку, дидактична можливість розуму ідентифікувати прагнення, а з іншого – юридично визначена можливість діяти певним чином для задоволення своїх потреб.

Практика застосування терміна «законний інтерес» у нормативно-правових актах щодо сфери власності [3; 4] засвідчує, що законодавець вводить його для розширення сфери правових можливостей особи, які підлягають захисту правовими засобами. Звертаючи увагу на захист законних інтересів громадян у сфері власності, законодавець тим самим надає їм статусу самостійного об'єкта захисту. Однак деталізації його змісту, підстав та засобів захисту цього об'єкта у цих нормативно-правових актах не наводиться.

Як стверджує В. В. Галунько, захист – це лише одна сторона охорони, її компонент, який характеризується активною протидією порушнику права власності і виявляється у застосуванні примусових заходів попередження (припинення) порушень, відновлення порушених прав та притягнення до юридичної відповідальності [5, с. 68-71].

Поняття адміністративно-правового захисту законних прав, свобод та інтересів особи і громадянина є сукупністю застосовуваних в адміністративному порядку юридичних засобів, спрямованих на припинення незаконного посягання на права, свободу та інтереси громадян [6, с. 41-46].

Адміністративно-правову охорону права власності слід розглядати як комплексне явище, у якому потрібно виокремити нормотворчу, правореалізаційну і каральну складову частини. Натомість адміністративно-правовий захист права власності структурно прив'язаний лише з правореалізаційною складовою (щодо втілення в життя адміністративно-правових норм, які стосуються попередження і припинення деліктів у сфері власності, відновлення правових можливостей (правозасосовчий аспект) і адміністративного покарання правопоруш-

ників (каральний аспект)). Водночас не слід пов'язувати адміністративно-правовий захист з нормотворчою складовою і забезпеченням функціонування суб'єктів правозахисної діяльності. За своїм змістом така діяльність стосується адміністративно-правової охорони права власності, а не правозахисту в цій сфері.

Адміністративно-правовий захист прав та законних інтересів громадян у сфері власності за своїм змістом є спеціальною системою адміністративно-правових способів, засобів, що служать попередженню деліктів щодо майнових та немайнових благ, їхньому припиненню, адміністративного покарання винних за вчинення цих правопорушень і відшкодування заподіяної шкоди.

З огляду на це визначення можна стверджувати, що адміністративно-правову охорону прав та законних інтересів у сфері власності і адміністративно-правовий захист таких правових можливостей доцільно співвідносити як загальне та часткове.

До складових адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності доцільно віднести правові способи та засоби, які активно допомагають попередити і припинити делікти у сфері власності, застосувати до винних осіб адміністративні покарання за ці діяння і відшкодувати заподіяну шкоду.

Серед загальних особливостей адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності слід виокремити спрямованість на задоволення різних правових можливостей щодо майна, наявність системи органів публічного управління, що мають достатнє коло повноважень захисної спрямованості, чітка законодавча деталізація способів захисту.

Метою адміністративно-правового захисту права власності є примусове здійснення юридичного обов'язку, відновлення порушених прав власника (включаючи, у необхідних випадках, притягнення до адміністративної відповідальності), попередження чи припинення адміністративних правопорушень у цій сфері.

До адміністративно-правових способів захисту прав та законних інтересів у сфері власності слід віднести: а) недопущення

порушення режиму охорони права власності; б) поновлення порушеного права на майно чи об'єкти інтелектуальної власності; в) притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення у сфері власності; г) відшкодування заподіяної шкоди.

Окремі вчені висловлюють позицію щодо визначення поняття юридичного засобу на основі інструментального та діяльнісного підходів до дослідження всіх видів юридичних явищ. З огляду на це, юридичними засобами захисту слід визнати юридичні явища, використання яких у правозахисній діяльності забезпечує задоволення потреби у захисті порушеного права [7, с. 6].

Традиційне сприйняття захисту як суб'єктивного права осіб обумовлює включення до адміністративно-правових засобів захисту: а) права на заяву; б) права на скаргу; в) права на звернення із заявою до суду у випадку невжиття відповідним органом (посадовою особою) заходів щодо усунення наявних порушень та інше [8, с. 8].

На наш погляд, доцільно відійти від такого бачення адміністративно-правового захисту та розширити рамки цих засобів.

Зважаючи на сферу реалізації, засоби захисту доцільно класифікувати на ті, які стосуються державно-юридичної правозахисної діяльності суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями і засоби, які втілюються в життя через самостійну правозахисну діяльність особи, щодо якої вчиняються правопорушення [7, с. 12].

Засоби державно-юридичної правозахисної діяльності скеровані на попередження правопорушень у сфері власності, на застосування заходів припинення посягань на право власності та на застосування заходів юридичної відповідальності у цій сфері.

Зважаючи на класифікацію, запропоновану Т. І. Пашуком [7, с. 11], усі засоби, які стосуються адміністративно-правового захисту правових можливостей особи, набувають форму засобів-інструментів (реалізують свій потенціал завдяки явищам правової форми, серед яких вагоме значення надається нормативно-правовим актам і юридичним нормам), засобів-діянь, що мають форму документованих та фактичних дій і засо-

бів інтелектуального характеру, наприклад юридична кваліфікація протиправних діянь.

Реалізується потенціал вищенаведених засобів завдяки системі органів публічного управління, які є суб'єктами захисту прав та законних інтересів громадян України у сфері власності. Це система, що вирізняється функціональною та організаційною єдністю, спрямованістю скоординованого цільового впливу на правовідносини щодо набуття прав та законних інтересів власників і їхньої реалізації, організуючим захисним впливом держави та вагомістю функцій органів публічного управління як суб'єктів гарантування збереження об'єктів права власності, припинення деліктів щодо власності засобами адміністративного права.

Об'єктом захисту є конкретні можливості особи щодо вчинення певної дії чи утримання від її вчинення, пов'язані з реалізацією потреб щодо збереження об'єктів права власності. Залежно від сфери суспільного життя ним можуть бути права та законні інтереси в житлово-комунальній, фінансовій сфері, сфері господарських правовідносин чи інтелектуальної творчості. Усі вони стосуються власності та можуть набувати майнового чи особистого немайнового характеру.

Адміністративно-правовий захист законних прав та інтересів громадян у сфері власності, що здійснюється шляхом застосування юрисдикційних адміністративних проваджень щодо захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності, за своєю зовнішньою формою може проявлятися як провадження у справах про адміністративні правопорушення чи провадження за скаргами громадян. У межах неюрисдикційних проваджень можуть застосовуватися правозастосовні чи контрольно-наглядові провадження.

Особливим за своєю зовнішньою формою виразу є самозахист. Він може проявлятися по-різному, як необхідна оборона, крайня необхідність, заходи впливу щодо протидії незаконній діяльності, яка порушує законні інтереси громадян у сфері власності. Самозахист спрямовується на припинення правопорушення у сфері власності і відновлення стану, який існував до його порушення [8, с. 8].

Загалом адміністративно-правові засоби захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності опосередковують цільову спрямованість і результати захисту. Їх потенціал та практична значущість є умовами втілення в життя правових можливостей щодо майна.

Серед основних проблем адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності в Україні можна назвати прояви іноді неефективного законодавчого регламентування способів захисту прав та законних інтересів власників, неналежне законодавче врегулювання основних способів взаємодії органів влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з громадськістю щодо захисту цих правових можливостей, низький рівень правової культури суб'єктів правозастосування, недоліки організації діяльності органів влади, уповноважених протидіяти проявам незаконної діяльності, що порушують права і законні інтереси громадян у сфері власності.

Висновки

Перед Українською державою стоїть принципове завдання щодо налагодження адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян, що не знайшли свого втілення у фіксованих у законі правових можливостях. Ефективний захист широкого кола правових можливостей щодо майна з використанням потенціалу адміністративного права є важливою запорукою гарантування верховенства права, мірилом демократичних процесів в Україні, визначником рівня дієвості суб'єктів правореалізації та органів публічного управління, що у своєму арсеналі мають засоби адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності.

Література

1. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.
2. Гончаренко О. М. Права людини в Україні : [навч. посіб.]. Київ : Знання, 2008. 207 с.

3. Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності : закон України від 26 березня 2009 року № 191/2009. Офіційний вісник Президента України. 2009. - № 10. Ст. 121.

4. Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 321-р. Офіційний вісник України. 2002. № 24. Ст. 77.

5. Галуцько В. В. Правова охорона власності. Персонал. 2006. № 11. С. 68–72.

6. Полюхович В. І. Адміністративно-правовий захист особи у відносинах з органами державної влади. Право України. 2003. № 5. С. 41–46.

7. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2006. 16 с.

8. Тараненко С. М. Захист прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення та їх забезпечення в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2000. 20 с.

Lychenko I.O.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF UKRAINIAN CITIZENS IN THE FIELD OF PROPERTY

The article is devoted to a comprehensive analysis of the content and legal nature of the rights and legitimate interests of Ukrainian citizens in the field of property, the specifics of the administrative and legal protection of these legal opportunities and means of their implementation.

The research of the chosen direction is based on methods of analysis, synthesis, system-structural and formal-legal methods of research.

The relevance of the article lies in the search for new approaches to determining the essence of the rights and legitimate interests of Ukrainian citizens in the field of property, their correlation, the content of the administrative-legal protection of these legal opportunities by means of administrative law.

It was established that legitimate interests form the primary basis for the identification of human rights in the sphere of property, their normalization, and expand the possible behavior of citizens in relation to material values.

It is emphasized that the administrative-legal protection of the rights and legitimate interests of citizens in the field of property, in its content, is a special system of administrative-legal methods, means that serve to prevent torts in relation to property and non-property goods, their termination, administrative punishment of those guilty of committing these offenses and compensation damage caused

Special attention is devoted to practical means of state-legal human rights protection activities of public administration bodies and means of self-defense implemented by citizens, in relation to which offenses in the sphere of property are committed.

Emphasis is placed on the importance of the functions of public administration bodies as subjects of guaranteeing the preservation of property rights, termination of property torts by means of administrative law.

Special attention is devoted to the justification of the components of administrative and legal protection of rights and legitimate interests in the field of property. Differentiated administrative and legal methods and means of protection of rights and legal interests in the sphere of property.

The practical problems of administrative and legal protection of the rights and legitimate interests of citizens in the sphere of property in Ukraine are comprehensively reflected.

It is summarized that the means of state-legal human rights protection activities have a practical purpose, namely, they are directed to the prevention of offenses in the field of property, the application of measures to stop encroachments on property rights, and the application of measures of legal responsibility in this area.

Key words: law, property right, legal interest in property, administrative and legal protection, protection of rights and legal interests of citizens in property, public administration bodies.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена комплексному аналізу змісту та правової природи прав та законних інтересів громадян України у сфері власності, специфіки адміністративно-правового захисту цих правових можливостей та засобів його реалізації.

В основі дослідження обраного напрямку лежать методи аналізу, синтезу, системно-структурний та формально-юридичний методи дослідження.

Актуальність статті полягає в пошуку нових підходів до визначення суті прав та законних інтересів громадян України у сфері власності, їх кореляції, змісту адміністративно-правового захисту цих правових можливостей засобами адміністративного права.

Встановлено, що законні інтереси формують першооснову для ідентифікації прав людини у сфері власності, їх унормування, розширюють можливу поведінку громадян щодо матеріальних цінностей.

Акцентовано, що адміністративно-правовий захист прав та законних інтересів громадян у сфері власності за своїм змістом є спеціальною системою адміністративно-правових способів, засобів, що служать попередженню деліктів щодо майнових та немайнових благ, їхньому припиненню, адміністративного покарання винних за вчинення цих правопорушень і відшкодування заподіяної шкоди.

Особлива увага присвячена практичним засобам державно-юридичної правозахисної діяльності органів публічного управління та засобам самозахисту, що реалізуються громадянами, щодо яких вчиняються правопорушення у сфері власності.

Акцентовано на вагомості функцій органів публічного управління як суб'єктів гарантування збереження об'єктів права власності, припинення деліктів щодо власності засобами адміністративного права.

Особлива увага присвячена обґрунтуванню складових адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів у сфері власності. Диференційовано адміністративно-правові способи і засоби захисту прав та законних інтересів у сфері власності.

Комплексно відображено практичні проблеми адміністративно-правового захисту прав та законних інтересів громадян у сфері власності в Україні.

Резюмовано, що засоби державно-юридичної правозахисної діяльності мають практичну мету, а саме скеровані на попередження правопорушень у сфері власності, на застосування заходів припинення посягань на право власності та на застосування заходів юридичної відповідальності у цій сфері.

Ключові слова: право, право власності, законний інтерес у сфері власності, адміністративно-правовий захист, захист прав та законних інтересів громадян у сфері власності, органи публічного управління.